

Professionalisering met beelden

Gericht kijken naar de interactie tussen leraar en leerlingen

Stichting leerKRACHT heeft in samenwerking met Het Kijklab de module 'Gericht kijken met video naar leraar-leerlinginteractie' ontwikkeld. Deze module leert leraren om hun feedback op elkaars en op hun eigen lessen te verdiepen. Hoe ziet de module eruit? Dit artikel biedt uitleg én inspiratie aan scholen die ook met video aan de slag willen.

te ontwikkelen kunnen leraren zichzelf bijvoorbeeld de volgende vragen stellen: Hoe bouw ik aan een op een wederzijds vertrouwen gebaseerde relatie met al mijn leerlingen? Wat heeft deze leerling nodig van mij om zich verder te ontwikkelen? Hoe kan ik dan goed afstemmen op deze leerling? Hoe zorg ik voor een veilig leerklimaat in de groep waar we zorg voor elkaar hebben? En op welke wijze ben ik daarbij een rolmodel, waardoor leerlingen gaan zien hoe ze zelf sociaal (kunnen) interacteren? Wanneer je bovenstaande vragen in beschouwing neemt, kun je concluderen dat het bij leraren dus niet alleen gaat om vaardigheden, maar juist ook om sensitiviteit, 'aanwezig zijn', ook wel *presence* (Korthagen & Nuijten, 2020) genoemd.

De leraar is de 'aansteker' van goed onderwijs

Op de foto zien we een klein moment van interactie tussen leraar en leerling. Een klein, maar ook belangrijk moment. Het weerspiegelt de relatie tussen de leraar en leerling.

Hoe beter de relatie tussen leraar en leerlingen, hoe gemakkelijker de leerlingen – en ook de leraar – tot ontwikkeling komen. 'Relatie gaat voor prestatie', wordt dan ook vaak beweerd. De leraar is daarbij de 'aansteker' van goed onderwijs. Hij is de basis. Wie herinnert zich niet een fijne leraar die je 'aanzette' om te gaan leren? Wanneer leraren beter willen afstemmen op de leerlingen, dienen ze zich bewust te zijn van de kracht van hun interactie en van hun kwaliteiten. Om dit bewustzijn

Feedback als basisvaardigheid

Stichting leerKRACHT (stichting-leerkracht.nl) zet breed in op de professionalisering van leraren, bij voorkeur als team. De stichting heeft een aanpak ontwikkeld, waarbij leraren (en schoolleiders) dagelijks samen werken aan het verbeteren van het onderwijs. Leren van en met elkaar verhoogt de kwaliteit van leraren. Hierdoor ervaren leraren meer werkplezier en krijgen leerlingen beter onderwijs. Bij gezamenlijke professionalisering zijn het bezoeken van elkaars lessen en het samen voorbereiden hiervan belangrijke speerpunten. Het kunnen geven en ontvangen van feedback om van elkaar te leren en het

onderwijs te verbeteren is dan een basisvaardigheid. In de praktijk is het niet altijd even gemakkelijk om gericht feedback te geven. Ook het heel gericht kijken naar interactie is best lastig. Het gaat in de groep vaak om kleine, maar belangrijke momenten van leraar-leerlingeninteractie. In feite zou een leraar zijn bewustzijn in het hier-en-nu moeten ontwikkelen om de kracht van zijn interactie te ontdekken en te exploreren. Wat gebeurt er precies in zijn interactie met leerlingen? Vaak is dit moeilijk om heel precies terug te vertellen. Er gebeurt in de klas zoveel, en ook voor een groot deel onbewust, op routine en intuïtief. Meestal handelt de leraar volgens vaste, onbewuste patronen. En juist de kleine handelingen doen ertoe, zoals een vriendelijke blik, even oogcontact, een knipoog, of een klein gebaar. Veel gebeurt in een split second.

Gericht kijken naar de kracht van de interactie

Vandaar dat Stichting leerKRACHT besloot, in samenwerking met het Kijklab (tinyurl.com/KijklabBeeldcoaching), een module *Gericht kijken met video naar leraar-leerlinginteractie* te ontwikkelen. Deze leert leraren wáár ze naar kunnen kijken. En vooral ook hóé ze naar beeldmateriaal kunnen kijken om er – samen – optimaal van te kunnen leren. Zij leren doelgericht opnames te (laten) maken, fragmenten te kiezen en die heel gericht en systematisch te bekijken en analyseren – eventueel samen met collega's of een begeleider (zie verderop in het artikel). Leraren worden zich hierdoor bewust van hun interactie en de effecten hiervan. Ook hun kwaliteiten worden goed zichtbaar in beeld. Denk bijvoorbeeld aan: vriendelijkheid, leidinggeven, afstemmen, structureren, doorzettingsvermogen, doortastendheid.

Bij de analyse van de beelden wordt ook wel het Joharivenster gebruikt (zie figuur 1). Hoe groter het gebied van 'Bekend aan jezelf' (het bewuste gedrag) wordt, hoe makkelijker de leraar dit gedrag zelf kan beïnvloeden. Als de leraar zich bewust wordt van de interactie én zijn kwaliteiten kan hij deze kwaliteiten ook gericht op andere momenten gaan inzetten.

Onderzoeken van de interactie

Als leraren zich daadwerkelijk als professional willen ontwikkelen, is het dus belangrijk dat zij zich eerst bewust worden van hun interactie met leerlingen en hun kwaliteiten als leraar. Dit nemen ze bij het bekijken

	Bekend aan jezelf	Onbekend aan jezelf
Bekend bij anderen	Open	Blinde vlek
Onbekend bij anderen	Verborgen	Onbekend

Figuur 1: Joharivenster. (Bron: Bouwhuis, 2023, p. 54.)

van beeldmateriaal als startpunt. De focus ligt daarbij niet op wat er niet goed is en wat beter zou moeten, maar op wat ze al kunnen en wie ze nu als leraar zijn. Vervolgens wordt er gekeken naar hoe ze zich verder zouden kunnen ontwikkelen.

Om interactie en kwaliteiten te onderzoeken, kiest de leraar steeds kleine fragmenten, waarin iets gebeurt wat er voor hem toe doet of wat past bij zijn leerwens. Bijvoorbeeld de lesstart, het geven van instructie, een uitdagend moment met een leerling. Bij het bekijken van het beeld wordt eerst naar de zichtbare kwaliteiten van de leraar gezocht. Vervolgens wordt de interactie onderzocht.

In enkele seconden van interactie wordt direct een aantal aspecten ervan zichtbaar. Het gaat dan om het oogcontact, de positie, het taalgebruik, de ontvangstbevestigingen, de alertheidsignalen, waarbij de leraar in zijn gedrag laat merken dat hij wil dat de aandacht van de leerlingen op hem gericht wordt. En het gaat ook om de mimiek van de leraar, humor en de 'tonen' die hij gebruikt, zoals 'leidinggevende tonen', 'vriendelijke tonen', 'vragende tonen'. Door goed te kijken naar beelden is bijvoorbeeld te zien op welke manier de leraar leidinggeeft. Wat is het effect hiervan op de leerlingen? Volgen zij de leraar?

Van de interactie wordt een microanalyse, oftewel interactieanalyse, gemaakt. Dat kan de leraar zelf doen, of samen met een collega of begeleider. Een interactieanalyse betekent dat de interactie in het fragment bijna per enkele seconden beschreven wordt. In het kader op pagina 20 staat een uitgewerkt voorbeeld. De eerste kolom beschrijft het gedrag van de leraar (L.), de tweede de leraarcommunicatie (vaardigheden en kwaliteiten waarvan de leraar gebruikmaakt, zoals 'vriendelijk leidinggeven') en de derde het effect van het gedrag.

Nog meer zien

'Door gericht te kijken naar iets kleins, zie je uiteindelijk veel meer.' Aldus Jaap Versfelt, oprichter van de Stichting leerKRACHT (zie: tinyurl.com/GerichtKijkenVideo). Als we een fragment één keer hebben gezien, denken we vaak dat we wel weten wat er gebeurt. Maar bij 'het

Interactieanalyse		
Eerste 15 seconden van een les		
Wat doet de leraar?	Terminologie leraarcommunicatie	Wat is het (beoogd) effect?
L. voor het bord. Kijkt klas in. Wendt zich voorover naar de klas. Op het bord een foto van een boot.	De leraar heeft een centrale positie. Heeft oogcontact met de leerlingen.	Leerlingen kunnen leraar goed zien. Voelen zich door hem gezien.
‘Oké jongens, ik ga vandaag een les geven over iets wat ik zelf ook heel interessant vind.’	Alertheidsignaal: ‘Oké, jongens.’ Taalgebruik: ondersteunend en verbindend. (Leraar benoemt zijn eigen gedachte over het thema). Leidinggevende toon.	De leerlingen weten dat de les gaat beginnen. Leerlingen kunnen hierdoor geënthousiasmeerd worden.
Beweegt meer naar zijkant. Staat stevig met benen wat uit elkaar. In hand een pen. Foto wordt beter zichtbaar.	Leidinggevende uitstraling door positie, lichaamshouding en stemgebruik.	Leerlingen volgen de leraar. Kijken naar hem en de foto.
‘Jullie zien hier een heel groot schip.’ Wijst naar schip en blijft groep in kijken.	Ondersteunend taalgebruik. Ondertiteling bij visualisatie.	De aandacht van de leerlingen wordt gericht op het bord.
‘Ik wil graag stille vingers.’	Benoemt gewenst gedrag. Leidinggevende toon.	De leerlingen weten wat de leraar verwacht.
‘Wie kan mij wat over het schip vertellen?’	Beurtopening met een vraag.	Enthousiast geluid van leerlingen. Leerlingen steken vinger op.
Kijkt/wijst leerling aan en noemt naam leerling.	Beurt toewijzen aan een leerling.	Deze leerling voelt zich gezien/ gehoord.

gericht kijken naar interactie’ worden dezelfde beelden steeds weer vanuit een ander perspectief bekeken. We kijken bijvoorbeeld eerst naar het gedrag van de leraar, daarna naar de effecten op de leerling en vervolgens wordt er nog eens ingezoomd op de rest van de groep. Bovendien wordt het beeld regelmatig stilgezet, zodat er nog meer te bekijken valt. En het bijzondere is dat er altijd weer wat nieuws te ontdekken is in het beeld.

Kijken naar ‘denken, voelen en willen’

Kijken naar beelden maakt niet alleen duidelijk wat er feitelijk gebeurt in de klas, maar helpt leraren ook zich bewust te worden van de gedachtes en gevoelens die dit oproept.

Het kan dan gaan over gedachtes en gevoelens van de leraar zelf, maar ook van die van de leerlingen. Een mooi voorbeeld is een lerares die aangeeft dat ze denkt dat een leerling nooit naar haar luistert. Het beeldmateriaal laat echter zien dat de leerling haar wel probeert te volgen: de leerling gaat rechter zitten, wendt zich naar haar toe en haakt dan af. Door dit in een opname waar te nemen en na te denken over de gedachtes en gevoelens van de leerling, verandert het eigen idee van de lerares (haar mentale representatie) over deze leerling. De lerares voelt – door het opnieuw kijken naar de opname – meer empathie met de leerling en wil graag een positieve relatie met de leerling gaan ontwikkelen.

Volgens Jantine Spilt (2010) worden leraren ontvankelijker voor het inzetten van gedragsgerichte interventies en zelfreflectie door de bewustwording van achterliggende gedachtes en gevoelens van de leerlingen (en zichzelf). En dat is belangrijk want ‘een goede leraar-leerlingrelatie is een bron van steun en stabiliteit voor kinderen en heeft een positieve invloed op het sociaal functioneren en het leergedrag’ (Spilt, 2010).

0. Wat was de context?	
1. Wat deed ik?	5. Wat deed/deden de leerling(en)?
2. Wat dacht ik?	6. Wat dacht(en) de leerling(en)?
3. Wat voelde ik?	7. Wat voelde(n) de leerling(en)?
4. Wat wilde ik?	8. Wat wilde(n) de leerling(en)?

Figuur 2: Reflectievragen. (Bron: Korthagen & Nuijten, 2015, p. 68.)

Om nog gericht naar een fragment te kunnen kijken, worden in de module systematisch de reflectievragen voor leraren gebruikt die Korthagen & Nuijten (2020) opstelden (zie figuur 2). Hoewel het in beeld niet altijd duidelijk is wat leerlingen dachten, voelden en wilden, is het voor een leraar wel winst om daarover na te denken.

Kijken met collega's

Als leraren besluiten om regelmatig opnames van zichzelf te maken voor hun professionele ontwikkeling, kunnen ze die opnames alleen bekijken of samen met een collega – of zelfs met het team. In een team waar leraren naar elkaars opnames kijken, blijkt meer veiligheid en begrip voor elkaar te ontstaan. Leraren stellen zich immers kwetsbaar op en tonen collega's een inkijkje in hun klas. Het hele team wordt er sterker door. Door het gesprek naar aanleiding van het beeldmateriaal maakt het team zich een gezamenlijke visie eigen, waardoor de kwaliteit, van bijvoorbeeld het rekenonderwijs, omhoog kan gaan. Beelden vormen dan ook de basis van mooie gesprekken over goed onderwijs.

Marijke Bouwhuis

Marijke Bouwhuis is al jarenlang trainer/coach op het gebied van beeldcoaching. Ze is werkzaam voor de HAN Academie en heeft een eigen bedrijf (beeldbegeleiding.com). Ze is auteur van 'De leraar in beeld', een handboek over beeldbegeleiding in het onderwijs. Samen met Inger Steinmetz en Elfriede van Straalen heeft ze Het Kijklab opgericht.

Inger Steinmetz

Inger Steinmetz was opleider bij de Practitioner Beeldbegeleiding van de Hogeschool Utrecht-Seminarium voor Orthopedagogiek. Ze is lid van het afdelingsbestuur Beeldbegeleiders van de LBBO. Ze heeft een eigen bedrijf en geeft cursussen over communicatie en beeldbegeleiding.

Tip van de redactie! Lees het artikel 'Beeldbegeleiding en leerKRACHT gaan goed samen' op lbbo.nl/beeldbegeleiders (kopje 'Uit de onderwijspraktijk'), en het interview met Jaap Versfelt van Stichting leerKRACHT in 'Beter Begeleiden' (januari 2019). Je vindt dit artikel in de materialenbank op lbbo.nl.

Kijken met een begeleider

Gericht kijken lijkt gemakkelijker dan het is. Jaeger et al. (2022) beschrijven dat professioneel observeren een essentiële vaardigheid is die ontwikkeld moet worden. We moeten er niet zomaar vanuit gaan dat iedereen, elke leraar, deze vaardigheid kan toepassen. Een beeldbegeleider (of een ib'er met kennis van beeldbegeleiding) kan leraren ondersteunen bij het effectiever kijken naar beeldmateriaal en bij hun verdere professionele ontwikkeling. De module *Gericht kijken met video naar leraar-leerlinginteractie* is zó ontworpen dat een begeleider er direct met het team mee aan de slag kan. Bovendien kan de begeleider bredere en/of specialistische kennis over leren en onderwijzen inbrengen. Denk aan het omgaan met specifieke onderwijsbehoeftes, didactiek en klassenorganisatie.

Opnames zijn vooral een bron van inspiratie. Samen genieten van mooie beelden. Of, volgens het motto van Stichting leerKRACHT: *Elke dag samen een beetje beter!*

De literatuurlijst bij dit artikel vind je in de materialenbank op lbbo.nl.